

PRESSENS
FAGLIGE UTVALG

PFU-SAK NR. 240/15

KLAGER: ScanPress.net ved Henryk E. Malinowski
ADRESSE: Fisker Syversens vei 6, 0198 Oslo
PUBLIKASJON: Avisa Sør-Trøndelag
PUBLISERINGSDATO: 15.08.2015
STOFFOMRÅDE: Kultur
SJANGER: Mening
SØKERSTIKKORD: Saklighet og omtanke, respekt for menneskers egenart etc., redaktøransvar
REGISTRERT: 17.08.2015
BEHANDLET I PFU: 21.09.2015 (forenklet innstilling; avvist); 24.11.2015
BEHANDLINGSTID:
KLAGEGRUPPE: Organisasjon
PFU-KONKLUSJON:
HENVISNING VVP.:
OMTALE/ANONYM.:
MERKNADER: Vedlagt ligger en tidligere, lignende klagesak (114/15), samt en henvendelse fra en som engasjerer seg i problemstillingen klagen gjelder, og som har vært i kontakt med sekretariatet og klager.

SAMMENDRAG:

Avisa Sør-Trøndelag publiserte **lørdag 15. august 2015** en omtale av filmen «The Reader» under fanen «Ukas Filmtips». En kunne lese:

«The Reader bæres av to rollefigurer fordelt på tre skuespillere [...] Den kvinnelige rollefiguren, Hanna Schmitz, spilles av Kate Winslet. Filmen starter med femten år gamle Michael som sitter på trikken og er tydelig syk. Hanna er konduktør, og sørger for å få ham hjem. Dette blir starten på et forhold mellom den unge gutten og voksne kvinnen. Filmen veksler mellom det som skjedde den gangen de to innledet og utviklet forholdet, og nåtiden, der Hanna Schmitz sitter i retten tiltalt for krigsforbrytelser mot et stort antall jøder i en polsk konsentrasjonsleir. Det er en film som overlater veldig mye til seeren, fordi den bare antyder hva som har skjedd og hvorfor. [...] Mye av det som gjør The Reader til en meget severdig film, er at den har en intens nerve når den beskriver forholdet mellom de to, samtidig som det er en veldig spennende film som drives framover av spørsmålet om hvorfor de to hovedrollene endte som de gjorde. The Reader er en film som kverner i hodet lenge etter at rulleteksten er over.»

KLAGEN:

Klager representerer det norskbaserte, polskspråklige nettstedet ScanPress.net. Han reagerer på formuleringen «polsk konsentrasjonsleir» i filmomtalen og skriver:

«I det tyskokkuperte Polen var den inge polske konsentrasjonsleire, bare tyske, hele 4600 av dem. Å bruke betegnelsen er dypt krenkende og urettferdig for polakkene og Polen som den nasjon som led forholdsvis mest pga. tyskernes herjinger. Det var nettopp i de tyske konsentrasjonsleirene skjedde det daglig de mest uhyrlige og avkyelige overgrep mot mennesker, som gassing, tortur, sadistiske eksperimenter og lystmord, utmattende slavearbeid mv. Polen og polakkene mener at det er stor fornærmelse å lese at i Norge, 70 år etter krigens slutt, finnes det fortsatt noen som kan finne på å bruke betegnelsen 'polsk konsentrasjonsleir'. Polen og polakkene vil markere at dersom en bruker den løgnaktige betegnelsen i massemedier, blir løgnen tatt for fakta. Polen og polakkene ønsker ikke å bli assosiert med tyskernes forbrytelser mot menneskeheten. Avisa Sør-Trøndelag har bidratt til dette. Bruken av betegnelsen 'polsk konsentrasjonsleir' strider også mot Redaktørplakaten da det er redaktøren i Avisa Sør-Trøndelag som ikke reagerte mot feilaktige og krenkende betegnelsen. Det må bety at redaktøren enten ikke sjekker innholdet, eller ikke har gått på en skole med historie som fag.»

FORENKLET SAKSBEHANDLING:

Sekretariatet underrettet partene om at saken ville bli forelagt PFU med forslag om forenklet saksbehandling, i tråd med følgende innstilling:

«Pressens Faglige Utvalg har respekt for klagers ønske om presisjon når det gjelder et så alvorlig forhold som det omtalte, og PFU er enig i at den påklagede redaksjonen kunne ha vært mer presis og valgt en annen formulering.

Men utvalget er av det syn at en rimelig lesning av 'polsk konsentrasjonsleir' er 'konsentrasjonsleir på polsk område', ikke 'konsentrasjonsleir i regi av polakker'. Selv om det begynner å bli lenge siden annen verdenskrig, oppfatter utvalget at det fortsatt er en innarbeidet del av den kollektive allmenndannelsen at Tyskland oppførte og drev konsentrasjonsleirer i Øst-Europa under krigen. Det er imidlertid ikke gitt at denne kunnskapen ligger fast for all fremtid, så utvalget har forståelse for at klager ønsker å løfte problematikken, skape bevissthet rundt ordvalg og gjøre sitt syn på saken kjent. PFU kan imidlertid ikke se at Avisa Sør-Trøndelag har utvist uaktsomhet av en art som innebærer et presseetisk overtramp.

Utvalget konkluderer med at Avisa Sør-Trøndelag ikke har brutt god presseskikk.»

Klageren kom med kommentarer til sekretariatets innstilling:

«Det er med en stor skuffelse og vantro leser jeg sekretariatets argumentasjon for at betegnelsen 'polsk konsentrasjonsleir' kan forsvares fordi en rimelig lesning av 'polsk konsentrasjonsleir' er 'konsentrasjonsleir på polsk område', ikke 'konsentrasjonsleir i polakkers regi'.»

«Dette er ren demagogi og forsøk på relativisering av hva ord kan bety. PFU støtter en oppsiktsvekkende bagatellisering av et stort problem som norske medier har hatt i minst 20 år. Det er ikke en seriøs tilnærming til saken.»

«Uttrykket 'polsk konsentrasjonsleir' er først og fremst en faktaopplysning. Hvis PFU-s tvilsomme logikk skal følges, kan det meste fortolkes ut fra hva man tror er 'en innarbeidet del av den kollektive allmenndannelsen'. Problemet er at mediene er med på skape den kollektive allmenndannelsen, ikke bare skolen. (...) Derfor er det enormt viktig at mediene holder seg til fakta og ikke skaper rom for mulige fortolkninger av det skrevne ord. Det skal ikke være mulig å overlate forståelsen av opplysninger om forholdene i Polen under krigen til leserens utdanningsnivå eller kunnskapsbakgrunn. Generelt vet folk i Norge veldig lite hvordan krigen så ut i det okkuperte Polen.»

«Det er meget urovekkende at PFU ikke forstår rekkevidden av beslutningen om å godkjene den påklagde betegnelsen. (...) ScanPress.net ønsker på nytt å understreke meget sterkt at det påklagde uttrykket er ytterst injurierende for det polske folk og Polen. Det plasserer polakkene i rollen som gjerningsmenn, ved siden av tyskere. (...) Polen og polakkene, som mistet hele 6 millioner borgere som følge av Tysklands angrep, må aldri under noen omstendighet nevnes på en slik måte at det kan skape tvil om ansvaret for menneskehetens mørkeste natt.»

Pressens Faglige Utvalg avviste i møtet 21. september 2015 sekretariatets innstilling og bestemte at det skulle igangsettes tilsvarsrunde mellom partene.

TILSVARSRUNDE:

Avisa Sør-Trøndelag opplyser at filmomtalen er skrevet av en 20 år gammel frilanser, som kom «i skade for å omtale en konsentrasjonsleir i Polen som en *polsk konsentrasjonsleir*». Frilanseren skal videre ha forklart «at begrepet polsk konsentrasjonsleir ble brukt fordi leiren lå i Polen», og «at det var ukjent for henne at dette var såpass sår. Hun mottok flere eposter fra polakker i Norge, og svarte på disse med å beklage».

Avisa Sør-Trøndelag beklager også i sitt tilsvare begrepsbruken og at noen er blitt såret av denne, og vedgår: «[D]et vil være mye mer presist å omtale konsentrasjonsleirene i Polen som tyske konsentrasjonsleirer i Polen.» Samtidig uttrykker avisas redaktør skepsis knyttet til hvor alvorlig feilen er i presseetisk sammenheng: «Spørsmålet som PFU må avklare, er om geografi er vektgrunn nok til å kunne omtale en konsentrasjonsleir i Polen som en polsk konsentrasjonsleir. Denne saken er i så måte også interessant m.h.t. hvordan man omtaler utenlandske foretak for eksempel i Norge. I vårt nedslagsfelt har vi tre smelteverk, Elkem Thamshavn, Washington Mills og Wacker Holla – med henholdsvis kinesiske, amerikanske og tyske eiere og styreledere. Blir det da feil å omtale disse som norske smelteverk, eller må vi omtale dem som kinesiske, amerikanske og tyske smelteverk i Norge?»

Redaktøren påpeker også at andre, blant andre den amerikanske presidenten, har benyttet samme begrep som frilanseren (se vedlegg, sekr. anm.).

For øvrig innrømmer redaktøren at han ville endret betegnelsen dersom han hadde lest omtalen før den ble publisert, ettersom han er klar over at betegnelsen sårer. Han tilføyer dessuten: «Jeg vil ellers vise til at både Grini og Falstad er av flere medier blitt omtalt som

norske fangeleirer under krigen, samt at for eksempel NRK har omtalt Berg fangeleir i Norge som en norsk fangeleir for jøder. Ellers vil jeg si meg enig i PFU-sekretariatets vurdering av denne saken[.]»

Klager mener opplysningene i avisas tilsvaer bekrefter hvor dårlig det staar til med historiekunnskapene til norsk ungdom, og at Avisa Sør-Trøndelag har bidratt til å spre feilinformasjon og fordreie fakta «som forplanter seg videre i samfunnet». Klager spør: «Hvis det staar *så* dårlig til med historiekunnskapene hos journalistene, som skal være Norges intellektuelle elite, så hva skal man si om samfunnet ellers?»

Slik klager oppfatter avisas tilsvaer, kunne det omtrent være det samme om det var tyskerne eller polakkene som var ansvarlige for bestialitetene som ble begått under andre verdenskrig. Klager anfører: «Det høres ut som om [frilanseren] og redaktøren mener polakkene er hårsåre.»

Klagen avviser også forklaringen om at begrepet ble brukt fordi leiren lå i Polen, og mener avisa ikke forstår konsekvensene av en slik «begrepsforveksling»: «Geografisk beliggenhet kan ikke rettferdiggjøre forvrengning av historiske fakta.»

Videre anfører klager: «Dersom redaktøren mener i fullt alvor at det gaar an å sammenlikne det hvem som eide og drev smelteverk med hvem som bygget og drev konsentrasjonsleire med gasskamre og krematorier, ja, da er dette særdeles urovekkende at slike personer har ansvar for såpass store og opinionsdannende bedrift, som en avis er. Bare det å finne på å sammenlikne et smelteverk med en konsentrasjonsleir forteller ikke så lite om redaktøren. Geografien skal ifølge ham kunne plassere ansvaret for myrderiene hos polakkene. (...) Skal man følge redaktørens tvilsomme logikk, må man si at Guantanamo-leiren er kubansk fordi det ligger fysisk på Kuba. Det er heller logisk å spørre i denne sammenheng om Josef Terboven var norsk eller tysk. Jeg tipper at nordmenn vil ha seg frabedt å kalle ham for en nordmann. (...) Disse eksemplene viser tydelig hvorfor det er galt å bruke det påklagde uttrykket.»

Klager påpeker også at det at andre begår samme feil, heller ikke kan forsvare avisas bruk av betegnelsen. Klager anfører: «Det er det som er faren her: Dersom feilinformasjon blir gjentatt ofte nok, vil den fremstå som sannhet og gjøre en stor skade som er vanskelig å gjenopprette.»

For øvrig reagerer klager på at avisa ikke legger seg flat og innrømmer feilen fullt ut, men kun erkjenner at det ville være «mer presist» å omtale konsentrasjonsleirene i Polen som tyske: «[Redaktørens] holdning, som kan betegnes som mild arroganse, illustrerer kommentaren at 'noen' er blitt såret. 'Noen' må vel bety ScanPress.net-redaksjonen og de som har kontaktet Avisa Sør-Trøndelags redaksjon og journalisten. Ergo: En håndfull mennesker ble såret, mens for den store majoriteten er det vel greit. Men realiteten er at den polske regjeringen reagerer meget kraftig hver gang en slik feilinformasjon dukker opp i utenlandske medier. Det er ikke snakk om å 'bli såret', det er snakk om forvrengning av historiske fakta og på denne måten plassering av ansvaret for udådene. Det har ikke redaktøren forstått, og det kan ikke aksepteres fordi det stempler en hel nasjon som gjorde massiv innsats i krigen mot Tyskland og hadde ingenting å gjøre med etablering og virksomheten i leirene.»

Avisa Sør-Trøndelag imøtegår klager og redaktøren skriver: «[J]eg [vil] bare si at jeg verken prøver eller har ønske om å stille meg til doms over hvilke kriterier som må fylles for å kunne omtale et lands 'virksomhet' i et annet land som, i dette tilfellet, polsk eller tysk. Det må i dette tilfellet PFU ta stilling til. Jeg gjentar bare at journalisten aldri la i bruken av begrepet 'polsk konsentrasjonsleir' at det var polske myndigheter som sto bak grusomhetene som utspant seg på polsk jord.»

Avisa mener også det ikke er «grunn til å tro at noen er blitt forledet til å tro at andre enn tyskerne sto bak grusomhetene i leirene ved å ha lest saken». Redaktøren anfører: «Både unge og gamle i Norge vet at det var tyskerne som opprettet og drev konsentrasjonsleirene i Polen, og vil derfor oppfatte vår begrepsbruk som tuftet på geografi, ikke ansvar. Men som sagt, dette får PFU vurdere. Ellers vil jeg understreke at jeg ikke sammenligner norske smelteverk med tyske konsentrasjonsleirer, noe jeg tror de fleste forstår ut fra hva jeg har skrevet i mitt tilsvaer. Mitt anliggende var imidlertid å få en prinsipiell betraktning av hvorvidt geografi er relevant i saken.»

Klager kom etter avsluttet tilsvaersrunde med følgende korte kommentar: «PFU må drøfte hva slags semantisk betydning har adjektivet 'polsk'. Er det greit at et adjektivs betydning avhenger av kunnskapsnivå hos leseren? Kan 'polsk' betyr egentlig 'tysk' i visse sammenhenger? Eller betyr 'fransk' eller 'italiensk'? Hvis ord ikke betyr det de betyr, kan vi vel bruke ordene om hverandre, som vi vil? Og leseren kan tolke en opplysning som han/hun vil. Det er ingen logikk i redaktørens resonnement.»

Avisa Sør-Trøndelag fikk anledning til å gi en sluttreplikk, og opplyste i den forbindelse at redaksjonen hadde publisert en beklagelse på side 2 i papiravisa 18.08.2015 dvs. i den første utgaven av avisa etter at den påklagede filmanmeldelsen ble publisert. Beklagelsen er vedlagt.